

насиченість мови творів Богдана Лепкого й Уласа Самчука загальновідомими пареміями. Виділено й охарактеризовано деякі семантичні групи паремій, розглянуто особливості їх стилістичного використання в мовній тканині творів.

Ключові слова: паремії, прислів'я, приказки, фразеологічні одиниці, мова персонажів, мова автора, художній твір.

Аннотация

В статье говорится о пословицах и поговорках как компоненте фразеологии, в частности о насыщенности речи произведений Богдана Лепкого и Уласа Самчука общеизвестными паремиями. Выделены и охарактеризованы некоторые семантические группы паремий, рассмотрены особенности их стилистического употребления в речи произведений.

Ключевые слова: паремии, пословицы, поговорки, фразеологические единицы, речь персонажей, речь автора, художественное произведение.

Summary

The paremias as a component of phraseology of B. Lepkyu's and U. Samchuk's prose. The article deals with proverbs as part of the vocabulary of the particular richness of language works of Bogdan Lepkyu and Ulas Samchuk by generally known paremias. In the article ia distinguished and described some semantic paremias groups and is considered the stylistic features of their use in the works.

Keywords: paremias, proverbs, sayings, phraseological units, characters language, language of the author, work of art.

УДК 811.161.2'42

Кальченко Т. Ю.,
аспірантка,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

АКСІОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ПОЕТИЧНОМУ ТВОРІ (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ В. ГЕРАСИМ'ЮКА ТА І. РИМАРУКА)

Розгляд функціонального навантаження мовних засобів, наявних у художньому творі, є однією з актуальних проблем сучасного мовознавства. Поетична мова була предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців: В. Виноградова, В. Григор'єва, С. Єрмоленко, В. Калашника, А. Мойсієнка, О. Потебні, Р. Якобсона та ін.

Об'єктом нашого дослідження є прецедентні феномени у поетичному дискурсі. Зауважимо, що ці мовні одиниці є предметом зацікавлення вітчизняних і зарубіжних науковців: Р. Чорновол-Ткаченко, О. Найдюк, Ю. Мельник, О. Боярських, О. Нахімової, Д. Гудкова, С. Кушнерук, О. Семенець. Висока зацікавленість лінгвістів у вивченні природи прецедентних феноменів є свідченням актуальності цієї проблеми. Окремою причиною вибору теми дослідження є відсутність детального мовознавчого аналізу поетичної мови І. Римарука і В. Герасим'юка.

Метою дослідження є визначення особливостей функціонування прецедентних феноменів як аксіологічних маркерів та їхньої важливості у побудові поетичного тексту. Прецедентний феномен розуміється нами як складна одиниця

ментального рівня, значення якої більш глибоке, ніж буквальний зміст її складових лексем. Основними рисами прецедентних феноменів є зв'язок із національною когнітивною базою, регулярна відтворюваність у мовленні, зрозумілість для всіх представників лінгвокультурної спільноти.

Відомо, що поетична мова характеризується високими актуалізаційними властивостями, образністю і злитістю всіх її компонентів. В. Виноградов говорив: "...різним епохам, різним соціальним верствам суспільства притаманні власні типові форми мовленнєвої експресії, характерні способи експресивно-речового вираження" [2, 178]. Мовні засоби поетичної творчості досліджуються в лінгвокультурному аспекті, як мовні факти, що відображають національну свідомість народу, його культуру та історію.

Так само, як і метафоричний, образний зміст, аксіологічне наповнення образів може змінюватися з плином часу. Деякі факти позамовної дійсності переосмислюються, відбувається звуження або розширення виражальних можливостей. За словами російської дослідниці Н. Арутюнової, "оцінка є соціально обумовленою. Її інтерпретація залежить від норм, прийнятих у певному суспільстві чи його частині" [1, 6]. У художньому творі оцінка певних явищ є прагматично орієнтованою, що пов'язане із самою природою художнього тексту. Виразниками цієї оцінки у поетичному тексті можуть бути прецедентні феномени, які яскраво виражають ставлення автора до певних подій.

Наше сьогодення є яскравим прикладом того, коли художні образи спрямовуються на шокування, враження читача, намагання вивести його з рівноваги. Поетичний дискурс стає відбиттям тієї ціннісної політики, яка притаманна певному суспільству, й іноді така політика не усвідомлюється мовцем.

Творчість І. Римарука і В. Герасим'юка належить до періоду постмодернізму, який характеризується певними визначальними особливостями. Одна з дослідниць української постмодерної літератури зауважує, що "література так чи інак належить навколишньому ідеологічному середовищу і відлунює те мовомислення (етичне, політичне, технологічне), часткою якого вона ще недавно була. Новаторство цензури періоду СРСР як форми суспільного стримування креативного потенціалу добре видно у співставленні двох її напрямків: боротьби з особистістю і боротьби з текстом" [8]. Саме в цих обставинах створювалися поетичні картини світу досліджуваних поетів.

Аксіологічна функція – визначальна для загально- і національнопрецедентних феноменів. Асоціативний набір цих мовних одиниць розкривається у поетичному контексті: *Який іще Див кликати буде на дереві зітлілому? Попіл предвічних одеж і звитяг, птаства і людства, колісок і плах – в небі, на ядерних, рваних вітрах?!. Як у Малевича – біле на білому?* [7, 66]. Образ Дива викликає у свідомості читача асоціацію зі "Словом о полку Ігоревім", а також обставини, за яких з'являється цей образ. Відомо, що у цьому творі Див згадується двічі: вперше при наближенні Ігоря до місця битви як вісник біди, і вдруге в момент розгрому руських військ. На нашу думку, використання цієї міфологеми в контексті вірша дозволяє створити асоціативний ряд загибелі, поразки, помилки та заклику

схаменутися. Такі асоціації поглиблюються рядом лексемних сполук *попіл предвічних одеж і звитяг, на ядерних, рваних вітрах*, які допомагають поглибити відчуття майбутнього лиха. Лексемна сполука *ядерні вітри* набуває символічного значення й актуалізує прецедентну ситуацію вибуху на Чорнобильській АЕС. У наведеному контексті присутня також вказівка на прецедентний феномен невербального походження, а саме на картину Казимира Малевича “Біле на білому”. Яскравий зразок супрематизму – напряду в живописі, де ідея підпорядкована певному кольору, – ця картина досі є предметом суперечок мистецтвознавців. Цікавою є думка Н. Злидневої щодо концепту білого кольору. У своїй статті, пояснюючи значення картини К. Малевича, дослідниця робить висновок про пов’язаність семантики білого кольору з асоціаціями “смерть” та “оновлення”, що, в свою чергу, є проекцією апокаліптичного світовідчуття [5].

Подія ХХ століття, що вплинула на життя всього світу, набуває аксіологічного спрямування і в наступному контексті: *Тут дихають віки? Ти їх не знаєш. Народжений у віці хіросім, ти лиш його наосліп залинаєш і лиш йому завдячуєш усім: це біль його – вуста твої солоні, це сіль його – благання на вустах...* [7, 13]. Атомне бомбардування японських міст Хіросіма і Нагасакі у 1945 році на завершальному етапі Другої Світової війни досі викликає гострі суперечки з приводу їх етичної виправданості. Ужитий як поетичний образ, цей прецедентний феномен уже не залишає простору для двозначного сприйняття – у поетичному контексті він виражає яскраву негативну оцінку сучасності, де немає місця для минулих надбань. Людина позбувається цінного спадку минулих часів. Таке прочитання поглиблюється наступним риторичним запитанням: *Чому ж мовчать віки? Чи на добро їх на цвяхи розщеплює зіниця, розщеплена, мов атомне ядро?* [7, 14]. Натяк на прецедентну ситуацію атомного бомбардування повторюється, що дозволяє стверджувати про аксіологічну і текстотвірну роль цього прецедентного феномена у вірші І. Римарука.

Апеляцію до прецедентної ситуації суспільного значення – вибуху на ЧАЕС – спостерігаємо і в поезії В. Герасим’юка: *Коли я був молодим поетом, я не оплакував вовків, а нині їх більше, ніж поетів імперії, вони роздерли найпильніших сторожових псів, вони загризують покірних наших овець на очах смиренних наших баранів, вони схрещуються з нашими суками на наших очах, не поступаючись чорнобильським вовкопсам* [4, 29–31]. У наведеному контексті натяк на чорнобильську катастрофу, на нашу думку, підкреслює загальну тональність вірша, в якому прецедентні феномени зі сферою походження “Суспільне життя” сполучаються із біблійними образами, виразниками яких є лексемні сполуки *покірні наші віці і смиренні наші барани*. Власне, образи-символи вовків та овець можуть розумітися як алюзії до прецедентного тексту – Нагірної проповіді.

Прецедентна ситуація ужита як аксіологічний маркер у поетичному тексті В. Герасим’юка: *...ці вірші мляві, смиренні, випадкові... Вони мене звели собі, як дім. Невже мій вірш на цім материкові, де був Майданек, є життям моїм?* [4, 6]. Алюзія до прецедентної ситуації – масового знищення в’язнів у концентраційному

таборі “Майданек” – є складником концептуалізованого образу творчої особистості. Наведений мовний знак є загальнопрецедентним феноменом, який визначається семантикою смерті, знищення, фанатизму і мучеництва. Завдяки уведенню до поетичного тексту прецедентного феномена загострюється оцінка автором власних віршів. Невідповідність авторської поетичної творчості часу, незадоволення поетом своєю лірикою виражається характеристикою *...ці вірші мляві, смирні, випадкові...*

Аксіологічна функція є визначальною не лише для прецедентних ситуацій, приклади яких були наведені у попередніх контекстах, але й для прецедентних висловів. У поетичній мові авторів такі вислови часто набувають іронічного звучання: *... на тій землі... де ковалі близького щастя голі, мов королі...* [6, 62]. В аналізованому контексті відбувається апеляція одразу до двох прецедентних феноменів – прислів'я “Кожна людина – коваль свого щастя” і казки Андерсена “Голий король”. Завдяки сполученню двох прецедентних феноменів, один із яких позначений виразним іронічним звучанням, іронія переходить на обидва мовні знаки. Початковий зміст прислів'я знижується. На нашу думку, такий контекст є певною оцінкою сучасної авторіві доби.

В іншому вірші В. Герасим'юка також відбувається сполучення кількох прецедентних висловів: *Куди ми йшли, коли зоря погасла, До того ж, кажуть, “на межі епох”? Невже ж то вибирать було, як ясла: “За нами майбуття” чи “з нами бог”?* [3, 63]. Звернімося до витоків названих висловів. Фраза “За нами майбуття” була девізом гітлер'югенд, вислів “З нами бог” використовувався як девіз у Германській та Російській імперіях. На нашу думку, розуміння цих висловів не вимагає від мовця обізнаності з історією їх походження і саме цей факт дозволяє стверджувати самодостаність цих мовних одиниць. Але вірш набуває нового прочитання, якщо взяти до уваги можливість використання автором ще одного прецедентного феномена філософського походження, а саме притчі про Буриданового віслюка, який не міг обрати жодних із двох ясел. Песимістичний, запитувальний настрій вірша поглиблює відсилання до біблійного тексту – легенди про народження Ісуса Христа і пов'язаною з цією подією появою зорі. За легендою, саме ця зоря вказала шлях мудрецам до місця народження Христа, тобто привела їх до бога. Прецедентний текст переосмислюється автором, унаслідок чого утверджується сумнів у можливості сучасного суспільства прийти до Бога.

Прецедентний феномен допомагає поглибити авторське осмислення творчості: *В тобі таки живе маленький Мартін Іден. І ти себе, як міг, коректно переміг. Вони за тебе. Всі і скрізь. Ти їм потрібен. Кому іще потрібен ти, крім них?* [3, 87]. Образ Мартіна Ідена, героя однойменного роману Джека Лондона, стає символом митця, готового на будь-які пожертви заради визнання. Відомо, що у романі головний герой, досягнувши жаданої слави, кінчає життя самогубством. Прецедентний феномен у наведеному вірші виконує аксіологічну функцію, поглиблюючи семантику розплати за власний талант і, напевно, за творчий вибір митця.

Таким чином, значення прецедентних феноменів у поетичному тексті полягає у їх здатності функціонувати в ролі аксіологічних маркерів, тим самим економізуючи вислів або поглиблюючи його зміст. Іноді смисл таких мовних одиниць стає зрозумілим лише при уважному прочитанні, що відповідає рисам постмодернізму і його схильності до мовної гри. Поетичні мовні картини світу І. Римарука і В. Герасим'юка характеризується уведенням до віршової тканини загальнопрецедентних феноменів, що містять глибокий оцінний потенціал завдяки пов'язаності зі значущими суспільними та історичними подіями. Аксіологічна функція часто поєднується з ігровою, стає основою порівняння або окремого художнього образу.

Аксіологічний зміст прецедентних феноменів виявляється в інваріантах їх сприйняття різними представниками української лінгвокультурної спільноти. Таке сприйняття може бути тотожним, однозначно позитивним, негативним або нейтральним, таким чином консолідуючи лінгвокультурну спільноту, або різнитися, викликаючи певні оцінні асоціації і змушуючи до діалогу.

Вивчення прецедентних феноменів, наявних у поетичному дискурсі, дозволяє визначити базисні ознаки національної мовної картини світу.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : оценка ; событие ; факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М. : Гослитиздат, 1959. – 656 с.
3. Герасим'юк В. Космацький узір : [поезії] / В. Герасим'юк. – К. : Рад. письменник, 1989. – 135 с.
4. Герасим'юк В. Папороть : [поезії / післямова, упоряд. 2-го розд. і комент. К. Москальця]. – К. : ВЦ "Просвіта", 2006. – 328 с.
5. Злыднева Н. В. Белый цвет в пространстве русской культуры XX века [Электронный ресурс] / Н. В. Злыднева // Признаковое пространство культуры / [отв. ред. С. М. Толстая]. – М. : Индрик, 2002. – С. 424–431. – Режим доступа : <http://ec-dejavu.ru/w/White.html>.
6. Римарук І. Діва Обида. Видіння і відлуння / І. Римарук. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.
7. Римарук І. Упродовж снігопаду : [поезії] / І. Римарук. – К. : Молодь, 1988. – 120 с.
8. Старовойт І. М. Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ століття : автореф. дис ... к. філол. н. : 10.01.06 "Теорія літератури" / І. М. Старовойт. – Львів, 2001. – 25 с.

Анотація

Стаття присвячена розгляду функціонального навантаження прецедентних феноменів у поетичних текстах поетів І. Римарука і В. Герасим'юка. Прецедентні мовні одиниці часто використовуються в ролі оцінних актуалізаторів певних суспільно значущих подій, стають маркерами національної мовної картини світу, відбивають національний менталітет. На матеріалі лірики поетів досліджуються аксіологічні властивості прецедентних феноменів та їх текстотвірна роль.

Ключові слова: прецедентний феномен, національна мовна картина світу, поетична мовна картина світу, художній образ.

Аннотация

В статье рассматривается функциональная нагрузка прецедентных феноменов в поэтических текстах поэтов Игоря Римарука и Василия Герасимьюка. Прецедентные языковые

единицы часто используются в качестве оценочных актуализаторов общественно значимых событий, становятся маркерами национальной языковой картины мира, отображают национальный менталитет. На материале лирики поэтов исследуются аксиологические особенности прецедентных феноменов и их текстообразующая роль.

Ключевые слова: прецедентный феномен, национальная языковая картина мира, поэтическая языковая картина мира, художественный образ.

Summary

The article deals with the investigation of functioning precedent phenomena in the poetic texts of Igor Rymaruk and Vasyl Gerasymjuk. Precedent language units are often used as appraisal actualizations of socially important events. They are the markers of national language mapping of the world and the representation of national mentality. It is discovered the axiological peculiarities of precedent phenomena and their role in the construction of text.

Keywords: precedent phenomenon, national language mapping of the world, poetic language mapping of the world, poetic image.

УДК 811.161.2'367

Компанієць І. В.,

викладач,

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

КОНТЕКСТИ ІМЕНУВАННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ СТРАТЕГІЙ І ТАКТИК

Речення з відношенням номінації відображають ситуацію найменування мовцем реалій дійсності, наприклад: *Хазяїна звати Ларіоном Батюгом* (В. Земляк). Першу спробу виділити й схарактеризувати такі речення було зроблено Н. Д. Арутюною. На думку авторки, уживаючись у текстах різних функціональних типів, вони потрапляють до інтродуктивної їх частини, коли розпочинається предметна тема і вводиться новий персонаж, наприклад: *Були бідний ксьондз та й дяк. Тому ксьондзові було ім'я Сверцок* (Казки Карпат). Місце речень із відношенням іменування в інтродукції до власне оповіді є типовим для фольклорних жанрів: казок, байок і т.ін. Що ж до художніх текстів, то інтродуктивна частина в них, як правило, відсутня [1, 362]. У цьому випадку речення з відношенням номінації, як і речення з відношенням буття, потрапляють до пресуппозиції речень характеристичності, перетворюючись на латентний компонент їх змісту. Так, у реченні характеристичності *Дарка вгледіла її в тролейбусі – дівочій профіль, весь такий скуластий, наче в натурниці Брака <...>* (О. Забужко) імпліцитно присутній зміст “була собі дівчина, яку звали Дарка”, що, крім повідомлення про буття предмета, відображає також ситуацію його іменування.

Разом із тим вибірка виявила численні випадки виведення повідомлень про іменування з пресуппозиції висловлень, їхню експлікацію в структурі описаних Н. Д. Арутюною речень із відношенням номінації. Аналіз цих випадків довів, що до експлікації ситуації найменування, її розгорнутого представлення в тексті мовець удається, задовольняючи свої комунікативні наміри й відповідно до